

Ústavní pořádek České republiky

Ústavní pořádek České republiky tvoří

- Ústava České republiky,
- Listina základních práv a svobod,
- ústavní zákony přijaté podle Ústavy České republiky,
- ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady upravující státní hranice České republiky a ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. červnu 1992.

Součástí právního řádu České republiky jsou také vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament České republiky a jimiž je Česká republika vázána. Stanoví-li tato mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

Právo a právní předpisy

Právo je soubor pravidel, která usměrňují chování lidí, a která se od ostatních společenských pravidel, kterými jsou například morálka, náboženské normy, estetické normy, etika, nebo sportovní pravidla, liší tím, že

- je stanoví stát a
- jsou také státem kontrolovatelná a vynutitelná.

Základním prvkem práva je právní předpis.

Právní předpis podle českého právního řádu je:

- právní předpis vyhlášený ve Sbírce zákonů,
- vyhlášky krajů a vyhlášky obcí

Platnost právního předpisu

Aby byl právní předpis platný, musí být

- projednán a schválen způsobem stanoveným Ústavou České republiky a příslušnými zákony a
- musí být vyhlášen způsobem, který stanoví zákon (publikace ve Sbírce zákonů).

Právní předpis nabývá platnosti dnem jeho vyhlášení ve Sbírce zákonů (obecně právní předpis nabývá platnosti dnem uveřejnění, ozeznámení s předpisem, a to příslušnou formou). Dnem vyhlášení je den rozeslání příslušné částky Sbírky zákonů, v níž je právní předpis zařazen. Toto datum je uvedeno v záhlaví Sbírky zákonů.

Právními předpisy, které se uveřejňují ve Sbírce zákonů, jsou:

- ústava, ústavní zákony,
- zákony,
- zákonná opatření Senátu,
- nařízení vlády a
- vyhlášky ministerstev, jiných ústředních správních úřadů a České národní banky.

Účinnost právního předpisu

Účinnost právního předpisu obecně označuje, od které doby je nutné podle právní normy postupovat, tedy odkdy ji lze používat a dodržovat, nebo kdy má její používání skončit. Účinnost je v právním předpisu uvedena v posledním paragrafu. Účinnosti však může právní předpis nabýt nejdříve dnem jeho vyhlášení ve Sbírce zákonů.

Právní síla ústavních předpisů

Ústavní právo je odvětvím veřejného práva, které upravuje nejdůležitější a nejvýznamnější právní vztahy ve státě, a to zejména

- základní práva a svobody občanů,
- hranici České republiky,
- uspořádání státu,
- rozdělení státní moci a
- výkon státní moci.

Pramenem ústavního práva jsou

- Ústava České republiky,
- Listina základních práv a svobod a
- ústavní zákony.

Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a ústavní zákony mají nejvyšší právní sílu. Od ostatních zákonů se liší především tím, jakým způsobem jsou projednávány a přijímány. Všechny zákony a ostatní právní předpisy nižší právní síly s nimi musí být v souladu a nemohou jim odporovat.

Právními předpisy nižší právní síly jsou:

- zákony,
- zákonná opatření Senátu,
- nařízení vlády,
- vyhlášky ministerstev, jiných ústředních správních úřadů a České národní banky,
- vyhlášky krajů a vyhlášky obcí a
- nařízení krajů a nařízení obcí.

Moc zákonodárná, výkonná a soudní

Státní moc v České republice je podle Ústavy České republiky vykonávána třemi typy rozdělení státu

- mocí zákonodárnou,
- mocí výkonnou a
- mocí soudní.

Moc zákonodárná

Zákonodárná moc v České republice náleží dvoukomorovému Parlamentu České republiky, který tvoří

- Poslanecká sněmovna, složená z 200 poslanců volených na dobu čtyř let a
- Senát, složený z 81 senátorů volených na dobu šesti let s částečnou obměnou třetiny po každých dvou letech.

Komory nejsou rovnoprávné, silnější ústavní postavení v souvislosti s chodem státu má Poslanecká sněmovna. Jejich rozdílné postavení se projevuje

- v odlišném volebním období,
- v různých volebních systémech užitých při volbách,
- v odlišných pravomocích a kompetencích,
- v rozdílech s přihlédnutím na přetržitost či nepřetržitost personálního složení (rozpuštělnost, resp. celková či částečná obměňovatelnost),
- kontrole moci výkonné.

Do působnosti Parlamentu patří zejména

- projednávání a schvalování zákonů (či ústavních zákonů),
- volba prezidenta,
- projednávání mezinárodních smluv vyžadujících souhlas Parlamentu,
- rozhodování o vyhlášení válečného stavu,
- rozhodování o účasti České republiky v obranných systémech mezinárodní organizace, jíž je Česká republika členem,
- vyslovování souhlasu s vysláním ozbrojených sil České republiky mimo území České republiky, nebo s pobytem ozbrojených sil jiných států na území České republiky,
- kontrola Poslaneckou sněmovnou vlády či dalších orgánů moci výkonné.

Postavení poslance a senátora podle Ústavy České republiky

Poslanecká sněmovna a Senát jsou ustanovovány všeobecnými volbami, přičemž jednotlivá místa poslanců a senátorů jsou obsazována konkrétními občany České republiky. Tím je obsazován mandát, který znamená oprávnění i povinnosti vyplývající z Ústavy, jednacího řádu a případně jiných zákonů. Mandát je volný, tzn., že poslanec a senátor nejsou vázáni odpovědností ani občanům ani politickým subjektům. Je ale neslučitelný s funkcí prezidenta, soudce případně jinou ústavní funkcí stanovenou zákonem.

Obsah mandátu poslance a senátora tvoří

- imunita – tj. především nemožnost trestního stíhání poslance či senátora bez souhlasu příslušné komory, dále absolutní zákaz jejich trestního stíhání za projevy učiněné v komorách Parlamentu; patří sem i právo odepřít svědectví o skutečnostech, které se dozvěděl v souvislosti s výkonem svého mandátu,
- oprávnění a povinnosti – tj. celá řada zákonných oprávnění a povinností, které zajišťují výkon mandátu uvnitř i navenek komory. Jejich převážná část se týká možnosti jednat a spolurozhodovat v příslušné komoře. Poslanec či senátor má zejména právo a současně i povinnost účastnit se jednání komory a jejích orgánů, do kterých byl zvolen,
- trestněprávní a disciplinární odpovědnost – poslanci a senátoři nejsou odpovědní z výkonu své funkce, jejich trestní stíhání je podmíněno souhlasem vlastní komory a mají

tzv. disciplinární odpovědnost, která se vztahuje na přestupky, na projevy učiněné v komoře, pro něž by jinak mohl být trestně stíhán nebo jimiž by urazil poslance, senátora, ústavního soudce nebo jiné osoby s právem účastnit se parlamentního jednání. Výkon disciplinární rozhodovací pravomoci je dvoustupňový a v prvním stupni provádí disciplinární řízení mandátový a imunitní výbor a o odvolání disciplinárně stíhaného rozhoduje příslušná komora.

Moc výkonná

Výkonnou mocí se v České republice rozumí tři typy orgánů

- prezident republiky,
- vláda a
- státní zastupitelství.

Prezident republiky

Prezident republiky je hlavou státu, tedy zastupuje stát navenek a tím ztělesňuje svrchovanost státu jako subjektu navenek. Prezident republiky je vrchní velitel ozbrojených sil České republiky (což je Armáda České republiky, Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž). Z výkonu své funkce není odpovědný, a proto za svou rozhodovací a jednacím činnost podle Ústavy České republiky nenese důsledky včetně případné sankce. Určitou část činnosti prezidenta může kontrolovat a korigovat vláda, především tzv. kontrasignací. Pouze při podezření, že se dopustil velezrady, by mohl být Senátem žalován u Ústavního soudu.

Prezident republiky je volen na společné schůzi obou komor Parlamentu, přičemž mandát je pětiletý. Prezidentem může být volen pouze občan, který je volitelný do Senátu, nejvíce však dvakrát za sebou.

Pravomoci, které prezident vykonává, se dělí na

- pravomoci výlučné - autonomní, které vykonává nezávisle na vládní moci a
- pravomoci kontrasignované, které vykonává v ústavněprávní součinnosti s vládou – vyžadují spolupodpis předsedy nebo jiného člena vlády.

Pravomoci výlučné

- ústavně konstitutivní
 - jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády a přijímá jejich demisi, odvolává vládu a přijímá její demisi, pověřuje vládu, jejíž demisi přijal, nebo kterou odvolal, výkonem jejich funkcí prozatímně až do jmenování nové vlády,
 - jmenuje soudce Ústavního soudu (se souhlasem Senátu) a jeho předsedu a místopředsedy,
 - jmenuje ze soudců předsedu a místopředsedy Nejvyššího soudu,
 - jmenuje prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu,
 - jmenuje členy Bankovní rady České národní banky,
- související nebo zasahující do činnosti jiných ústavních orgánů
 - svolává zasedání Poslanecké sněmovny a za podmínek stanovených v Ústavě ji rozpouští,

- odpouští a zmírňuje tresty uložené soudem, nařizuje, aby se trestní stíhání nezahajovalo a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, a zahlazuje odsouzení,
- může vrátit zákony Poslanecké sněmovně, s výjimkou zákonů ústavních,
- podepisuje zákony.

Pravomoci kontrasignované

- oblast zahraniční politiky
 - zastupuje stát navenek,
 - sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy s tím, že toto sjednávání může přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy, přijímá vedoucí zastupitelských misí,
 - pověřuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí,
- oblast obrany
 - prezident je vrchním velitelem ozbrojených sil,
 - jmenuje a povyšuje generály,
- další oblasti
 - vyhlašuje volby do Poslanecké sněmovny a Senátu,
 - propůjčuje a uděluje státní vyznamenání, nezmocní-li k tomu jiný orgán,
 - jmenuje soudce obecných soudů,
 - má právo udělovat amnestii.

Vláda

Vláda je vrcholným orgánem výkonné moci, což zvýrazňuje její řídicí postavení v systému státní správy, ale nikoliv nadřazenost nad funkcí prezidenta.

Vládu tvoří

- předseda,
- místopředsedové a
- ministři.

Vláda je kolektivní orgán, je odpovědna Poslanecké sněmovně a odpovídá za část rozhodnutí vykonávaných pravomocemi prezidenta. Soustava ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy, které mohou na základě a v mezích zákona vydávat právní předpisy, je upravena v zákoně o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky.

K provedení zákona může vláda vydávat nařízení, která musí být v souladu se zákony, ústavními zákony a mezinárodními smlouvami ve smyslu čl. 10 Ústavy.

Předsedu vlády a na jeho návrh i ostatní členy vlády jmenuje prezident republiky a pověřuje je řízením ministerstev nebo jiných úřadů.

Vláda je povinna do 30 dnů po jmenování předstoupit před Poslaneckou sněmovnu a požádat ji o vyslovení důvěry. V případě, že neuspěje, podává demisi. Prezident poté jmenuje nového předsedu vlády a celý proces konstituování vlády se opakuje s tím, že v případě neúspěchu jmenuje prezident předsedu vlády na návrh předsedy Poslanecké sněmovny a jestliže ani tak

není vláda konstituována, může prezident Poslaneckou sněmovnu rozpustit. Vztah vlády a Poslanecké sněmovny je založen na důvěře či nedůvěře a rozhoduje se o ní v případech stanovených v Ústavě hlasováním v Poslanecké sněmovně.

Státní zastupitelství

Státní zastupitelství, jehož postavení je blíže upraveno zvláštním zákonem (zejména zákon o státním zastupitelství), není typickým orgánem výkonné moci, ale je nutno ho považovat za zvláštní a nezastupitelný orgán státní moci, který zejména zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení.

Moc soudní

Moc soudní je v Ústavě charakterizována jako zvláštní a jednotný typ státní moci, která

- zákonem stanoveným způsobem poskytuje ochranu právům a
- jako jediná rozhoduje o otázce viny a trestu za trestné činy.

Moc soudní v Ústavě rozeznává následující principy

- výlučnost soudní moci při rozhodování o vině a trestu za trestné činy,
- nezávislost soudů,
- nestrannost a nezávislost soudců,
- neodvolatelnost soudců (kromě kárné odpovědnosti),
- poskytování ochrany právům zákonem stanoveným způsobem,
- rovnost práv všech účastníků řízení,
- ústnost a veřejnost jednání před soudem.

Ústavní soud

Ústavní soud (se sídlem v Brně) je orgánem, který je součástí soudní moci a působí jako výlučný a nezastupitelný orgán ochrany ústavnosti.

Ústavní soud má následující Ústavou stanovené vztahy k ostatním nejvyšším ústavním orgánům

- soudce Ústavního soudu jmenuje prezident republiky se souhlasem Senátu,
- Ústavní soud může zrušením podústavních norem nebo jejich částí, které jsou v rozporu s Ústavou, zasahovat do legislativní činnosti Poslanecké sněmovny,
- může také rozhodovat o mandátech všech poslanců a senátorů i o ústavní žalobě Senátu proti prezidentu republiky,
- ve vztahu k výkonné moci může zrušit podzákoné předpisy, jsou-li v rozporu s ústavními zákony, zákony nebo mezinárodními smlouvami,
- ve vztahu k obecnému soudnictví může působit tím, že
 1. v roli přezkumného orgánu rozhoduje o ústavních stížnostech proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánu veřejné moci do ústavně zaručených práv a svobod,
 2. obecný soud může podnítit jeho jednání tehdy, jestliže dospěje k závěru, že zákon, jehož má být ve věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem.

Ústavní soud se skládá z 15 soudců, kteří jsou jmenováni na dobu 10 let.

Soustava obecných soudů

Soustavu obecných soudů v České republice tvoří

- Nejvyšší soud (se sídlem v Brně) – je vrcholným soudním orgánem ve věcech patřících do pravomoci obecných soudů, zajišťuje zákonnost rozhodování soudů tím, že rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích a v jiných případech stanovených zákonem, dále rozhoduje o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí cizozemských soudů na území České republiky a v dalších případech stanovených zákonem; sleduje též pravomocná rozhodnutí soudů a v zájmu jejich jednotného rozhodování zaujímá stanoviska,
- Nejvyšší správní soud (se sídlem v Brně) – je vrcholným soudním orgánem ve věcech patřících do pravomoci soudů ve správním soudnictví, zajišťuje jednotu a zákonnost rozhodování tím, že rozhoduje o kasačních stížnostech (*kasační stížnost je opravný prostředek proti pravomocnému rozhodnutí krajského soudu ve správním soudnictví, jímž se účastník řízení, z něhož toto rozhodnutí vzešlo, nebo osoba zúčastněná na řízení domáhá zrušení soudního rozhodnutí*) v případech stanovených zákonem a v dalších případech stanovených zákonem,
- vrchní soudy (se sídlem v Praze a v Olomouci) - rozhodují jako soudy druhého stupně ve věcech, ve kterých rozhodovaly v 1. stupni krajské soudy, přezkoumávají zákonnost rozhodnutí jiných orgánů v případech stanovených zákonem a v dalších zákonem stanovených případech,
- krajské soudy - rozhodují jako soudy 2. stupně ve věcech, ve kterých rozhodovaly v 1. stupni okresní soudy; zákony o řízení před soudy dále stanoví, ve kterých věcech rozhodují jako soudy 1. stupně a v jakých dalších věcech rozhodují,
- okresní soudy – rozhodují jako soudy 1. stupně, pokud zákony o řízení před soudy nestanoví jinak.

Základní organizační formou rozhodování soudů je senátní rozhodování a v ostatních případech rozhodují samosoudci. Na rozhodování soudů se mohou podílet vedle soudců i další občané, a to jako přísedící.

Základní lidská práva a svobody významná pro činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky

Právo na život a právo na ochranu zdraví

Právo na život má každý. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.

Právo na ochranu zdraví má každý.

Činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky ovlivňuje uvedená práva následovně:

Základním posláním Hasičského záchranného sboru České republiky je mimo jiné chránit životy a zdraví obyvatel před požáry a poskytnout účinnou pomoc při mimořádných událostech. Díky dalším působnostem ve zvláštních zákonech (např. krizový zákon, zákon o integrovaném záchranném systému) Hasičský záchranný sbor České republiky zaujímá silné postavení v záchranných pracích při mimořádných událostech (za krizových stavů).

Hasičský záchranný sbor kraje pro zabezpečení záchranných a likvidačních prací

- koordinuje záchranné a likvidační práce a plní úkoly při provádění záchranných a likvidačních prací,
- organizuje zjišťování a označování nebezpečných oblastí, provádění dekontaminace a dalších ochranných opatření,
- organizuje a koordinuje evakuaci, nouzové ubytování, nouzové zásobování pitnou vodou, potravinami a dalšími nezbytnými prostředky k přežití obyvatel,
- organizuje a koordinuje humanitární pomoc.

Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo vlastnit majetek a nedotknutelnost obydlí

Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem.

Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem. Vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu.

Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstupovat bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí mohou být zákonem dovoleny, jen, je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku. Pokud je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, mohou být takové zásahy zákonem dovoleny též, je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy.

Činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky ovlivňuje uvedená práva následovně:

Základním posláním Hasičského záchranného sboru České republiky je mimo jiné chránit majetek před požáry a poskytovat účinnou pomoc při mimořádných událostech.

Při provádění potřebných zjištění a služebních úkonů na úseku požární ochrany a při provádění záchranných a likvidačních prací jsou příslušníci Hasičského záchranného sboru České republiky oprávněni ke vstupu do objektů a zařízení a ke vstupu na nemovitost na dobu nutnou k řádnému provedení těchto činností. K provedení zásahu, který nesnese odkladu, jsou oprávněni otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor a vstoupit do něj.

Operační a informační střediska Hasičského záchranného sboru České republiky integrovaného záchranného systému jsou mimo jiné oprávněna vyžadovat a organizovat věcnou pomoc podle požadavku velitele zásahu.

Hasičský záchranný sbor kraje pro zabezpečení záchranných a likvidačních prací

- *koordinuje záchranné a likvidační práce a plní úkoly při provádění záchranných a likvidačních prací,*
- *organizuje zjišťování a označování nebezpečných oblastí, provádění dekontaminace a dalších ochranných opatření.*

Velitel zásahu je při provádění záchranných a likvidačních prací oprávněn stanovit dočasná omezení k ochraně majetku, nařídít bezodkladné provádění terénních úprav nebo odstraňování staveb za účelem zmírnění nebo odvrácení rizik vzniklých mimořádnou událostí, vyzvat osoby k poskytnutí věcné pomoci.

Svoboda pohybu a pobytu

Svoboda pohybu a pobytu je zaručena. Tyto svobody mohou být omezeny zákonem, jestliže je to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku, ochranu zdraví nebo ochranu práv a svobod druhých a na vymezených územích též z důvodu ochrany přírody.

Činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky ovlivňuje uvedená práva následovně:

Příslušník Hasičského záchranného sboru České republiky je oprávněn, vyžaduje-li to účinné zabezpečení úkolů Hasičského záchranného sboru České republiky, vyzvat každého, aby nevstupoval na určená místa nebo aby se podrobil omezení vyplývajících z provedení služebního zásahu.

Velitel zásahu je při provádění záchranných a likvidačních prací oprávněn zakázat nebo omezit vstup osob na místo zásahu a nařídít, aby místo opustila osoba, jejíž přítomnost není potřebná.

Zákaz nucených prací a služeb

Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám.

Toto ustanovení se mimo jiné nevztahuje na

- službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty, nebo
- jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.

Činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky ovlivňuje uvedená práva následovně:

Velitel zásahu je při provádění záchranných a likvidačních prací oprávněn vyzvat osoby k poskytnutí osobní pomoci.

Při zdolávání požáru, živelních pohrom a jiných mimořádných událostí je každý povinen poskytnout přiměřenou osobní pomoc, nevystaví-li tím vážnému nebezpečí nebo ohrožení sebe nebo osoby blízké anebo nebrání-li mu v tom důležitá okolnost.

Právo na informace

Práva na informace jsou zaručeny.

Činnost příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky ovlivňuje uvedená práva následovně:

Operační a informační střediska Hasičského záchranného sboru České republiky integrovaného záchranného systému jsou oprávněna provést při nebezpečí z prodlení varování obyvatelstva na ohroženém území.

Hasičské záchranné sbory krajů pro zabezpečení záchranných a likvidačních prací a za stavu nebezpečí zabezpečují varování a vyrozumění, organizují instruktáže a školení v oblasti ochrany obyvatelstva. Dále zabezpečují preventivní výchovnou, propagační a ediční činnost na úseku požární ochrany.

Ochrana základních lidských práv a svobod z hlediska mezinárodního a vnitrostátního

Lidská práva a svobody

Lidská práva mohou být v zásadě definována jako práva, která jsou nám vlastní a bez kterých bychom nemohli žít jako lidské bytosti. Lidská práva a základní svobody nám umožňují rozvinout a plně využít lidské kvality, naši inteligenci, talent a vědomí k uspokojení duševních a dalších potřeb. Lidská práva jsou založena na důstojnosti a humánních hodnotách člověka, jsou to práva univerzální, nelze je nikomu odejmout a jsou pro všechny stejná. Náleží každému člověku a nikdo se jich nemůže vzdát. Lidská práva platí pro každého stejně bez ohledu na taková kritéria jako je rasová příslušnost, barva pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politický nebo jiný názor, národnost nebo sociální zařazení, místo narození nebo individuální stav.

Lidská práva se dotýkají vztahů mezi jednotlivci a státem. Regulují a kontrolují státní moc nad jednotlivci, poskytují jedincům svobody ve vztahu ke státu a vyžadují na zemích, aby uspokojovaly základní lidské potřeby osob na území s jejich působností. Lidská práva jsou sdílena všemi kulturami a národy a nelze si z nich vybírat podle okamžité potřeby. Lidská práva jsou totiž nedělitelná a vzájemně souvisejí, ať už je řeč o právech občanských, politických, hospodářských, sociálních či kulturních.

Občanská a politická práva jsou první skupinou lidských práv, která kladou státu za povinnost

- nezasahovat do soukromého života občanů,

- zabezpečit určité postupy (např. zajistit systém právní pomoci, který dovolí i chudým nebo lidem s omezenými prostředky hájit svá práva u soudu, čelí-li např. obvinění z vážného trestného činu), nebo
- zajistit podíl z veřejných výdajů, aby umožnil přístup národnostních menšin do sdělovacích prostředků.

Další skupinu lidských práv tvoří práva

- ekonomická,
- sociální a
- kulturní.

Pro ekonomická a sociální práva platí, že je stát musí zajistit pro ty jedince, kteří toho nejsou sami schopni, např. proto, že jsou nezaměstnaní nebo zdravotně postižení. Ve všech demokratických společnostech jsou ekonomická a sociální práva považována za zásadní a měla by být zaručena právě tak, jako základní práva občanská a politická.

V historii získávali lidé různá práva tím, že přináleželi k určité skupině – rodině, kmenu, náboženství, společenství nebo národu. Myšlenka, že všichni lidé mají nárok na určitá práva, však získala na významu v několika posledních staletích.

Lidská práva a systém OSN na jejich ochranu

V roce 1945 reagovali zakladatelé OSN na krutosti 2. světové války zdůrazněním významu lidských práv v Chartě OSN. V roce 1945 Spojené národy vytvořily Komisi pro lidská práva – základní výkonný orgán pro otázky lidských práv v systému OSN.

Komise se schází každoročně v Ženevě a

- hodnotí otázky lidských práv,
- rozvíjí a kodifikuje nové mezinárodní normy a
- činí doporučení vládám.

Valné shromáždění OSN přijalo dne 10. prosince 1948 v Paříži Všeobecnou deklaraci lidských práv a základních svobod, která zůstává nejdůležitějším pilířem souboru práv 20. století týkajících se práv člověka a základním kamenem hnutí za lidská práva. Ačkoliv není závazná, získala všeobecné uznání a vycházejí z ní základní závazné mezinárodní právní normy. Na jejím základě byly později vytvořeny dva pakty, jejichž ustanovení jsou již závazná.

Jde o

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech,
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

OSN dále přijala Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech, který zajišťuje jednotlivcům právo obrátit se na dohlížetelský orgán této úmluvy, kterým je Výbor pro lidská práva, jestliže jejich práva byla vládou porušena. Musí být však splněna podmínka, že daný stát ratifikoval Pakt i Protokol.

Všeobecná deklarace lidských práv a dva výše zmíněné Pakty a Opční protokol jsou dohromady známy jako **Mezinárodní listina lidských práv**.

OSN také podpořila a vytvořila řadu dalších úmluv o lidských právech a nástrojů, které řeší podrobněji konkrétní práva. Ratifikací těchto smluv se státy zavazují, že s pomocí nezávislých expertů provedou revizi své legislativy a postupů v dané oblasti.

Plnění smluv ze strany členských států sledují výbory OSN. Tyto výbory mohou žádat vlády, aby odpovídaly na vznesená podezření, a mohou přijímat rozhodnutí a zveřejňovat je společně s kritikami a doporučeními. Mezinárodní normy dovolují omezení výkonu některých práv ze zvláštních důvodů, jako je veřejný pořádek, veřejná mravnost, národní bezpečnost a práva ostatních. Tato omezení však musí být zakotvena v zákonech.

OSN není nadnárodní organizací a její rozhodnutí, vyjma rozhodnutí Bezpečnostního výboru, proto nejsou závazná.

Lidská práva a systém Rady Evropy na jejich ochranu

Základním posláním Rady Evropy bylo dosáhnout větší shody mezi evropskými demokraciemi na základě jejich vnitřní politiky založené na principech individuální svobody, politické svobody a vlády práva, které přijaly všechny členské státy. Hlavním úspěchem Rady Evropy v tomto kontextu bylo vytvoření Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod (dále jen „Evropská úmluva“).

Na základě Evropské úmluvy existuje

- možnost vydávat rozhodnutí závazná pro jednotlivé státy,
- individuální právo na stížnost a nápravu,
- garance práv a svobod v ní zakotvených všem osobám nacházejícím se v rámci výkonu soudní pravomoci států, tj. státním příslušníkům daných zemí i osobám, které jejich státními příslušníky nejsou, včetně osob bez státní příslušnosti nebo osob nezpůsobilých k právním úkonům.

Evropská úmluva je právně závazná pro smluvní strany. Každý členský stát je po ratifikaci vázán dvěma závazky

- musí v rámci výkonu soudní pravomoci ve svém státu zajistit práva zaručená úmluvou a
- musí se podrobit mezinárodnímu kontrolnímu mechanismu, který dodržení uvedeného závazku zaručuje.

Všeobecné principy Evropské úmluvy

- práva Úmluvy může využívat každý v rámci zákonů signatářské země bez ohledu na národnost, rasu, vyznání nebo politickou příslušnost,
- skutečné nebo předpokládané trestní jednání neomezuje jednotlivce v jejich právu, aby se s nimi zacházelo v souladu s požadavky Úmluvy,
- Úmluva vyžaduje respektování zákonnosti,
- Úmluva připouští, že národní orgány musí mít určitou volnost při rozhodování, kdy je nezbytné omezit individuální práva, aby byla ochráněna práva ostatních nebo z jiných zákonných veřejných zájmů,
- požaduje přiměřenou a účinnou ochranu proti zneužití pravomoci, které omezují individuální práva,
- práva a svobody dané Úmluvou musí být přístupné bez diskriminace,
- Úmluva požaduje, aby jednotlivci měli účinný přístup k soudním opatřením.

Úkol ochrany lidských práv zajišťuje v současné době stálý Evropský soud pro lidská práva. Evropský soud zasedá permanentně a o osudu došlé stížnosti rozhodují od samého počátku nezávislí soudci.

Na rozdíl od systému OSN vzniká na základě rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva smluvním stranám právní závazek jeho rozhodnutí uskutečnit.

Lidská práva a mezinárodní humanitární právo

Mezinárodní humanitární právo jsou právní normy aplikovatelné v období ozbrojených konfliktů a válek. Řeší vztahy mezi státy, mezi jednotlivci a mezi jednotlivcem a státem, udávají vždy skupinu osob, které bere pod ochranu. Mezinárodní humanitární právo se zaměřuje na permanentní, preventivní a kontrolní činnost v určité oblasti.

Mezi nejdůležitější dokumenty mezinárodního humanitárního zákonodárství patří Ženevské úmluvy na podporu válečných obětí

- I- ochrana zraněných a nemocných příslušníků pěchotních ozbrojených sil
- II- ochrana zraněných, nemocných a ztroskotaných příslušníků námořních ozbrojených sil
- III- ochrana válečných zajatců
- IV- ochrana civilistů

Česká republika je smluvní stranou většiny základních úmluv mezinárodního humanitárního zákonodárství. Rozhodující roli při vytváření národní humanitární legislativy hraje Rada Evropy. Principy mezinárodních humanitárních zákonů jsou v zásadě použitelné v obdobích ozbrojených konfliktů. Pokud vážné občanské nepokoje dosáhnou stavu národního ozbrojeného konfliktu nebo občanské války, je možné aplikovat standardy mezinárodních humanitárních zákonů nebo válečných zákonů. Tyto standardy mají oproti zákonům na ochranu lidských práv tu výhodu, že jsou určeny pro případy ozbrojeného konfliktu a umožňují okamžitou ochranu obětí takového konfliktu.

Lidská práva v České republice

V České republice obsahuje výčet chráněných lidských práv a svobod Listina základních práv a svobod, která je nedílnou součástí ústavního pořádku České republiky. Vychází u mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách. Mezinárodní smlouvy, které byly vyhlášeny a se souhlasem Parlamentu České republiky ratifikovány a jimiž je Česká republika vázána, jsou podle čl. 10 Ústavy České republiky součástí právního řádu a v případě, že mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Listina základních práv a svobod přejímá klasické dělení lidských práv, která jsou členěna na tzv.

- základní lidská práva a svobody,
- politická práva, přičemž neopomíjí práva příslušníků národnostních a etnických menšin,
- ekonomická, sociální a kulturní práva a
- práva na soudní a jinou právní ochranu.

Tato práva a svobody, jež jsou rozvedena v řadě zákonů České republiky, se nalézají pod ochranou nezávislé soudní soustavy, která je významným garantem demokratického právního státu.

Veřejný ochránce práv

Od roku 2000 je dalším orgánem ochrany práva v České republice veřejný ochránce práv. Působí k ochraně osob před jednáním úřadů, a dalších institucí, pokud je v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před nečinností úřadů a institucí a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod. Veřejný ochránce práv volen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky na šest let. Hlavní činnost veřejného ochránce práv spočívá v přešetřování stížností osob na postup rozhodování nebo nečinnost orgánů veřejné správy.

Jeho působnost se vztahuje na

- ministerstva a jiné správní úřady s působností pro celé území státu a další správní úřady jim podléhající,
- Českou národní banku, pokud působí jako správní úřad,
- Radu pro rozhlasové a televizní vysílání,
- orgány územních samosprávných celků při výkonu státní správy,
- Policii České republiky, není-li stanoveno jinak,
- Armádu České republiky,
- Hradní stráž,
- Vězeňskou službu České republiky,
- zařízení, v nichž se vykonává vazba, trest, odnětí svobody, ochranná nebo ústavní výchova, ochranné léčení a veřejné zdravotní pojišťovny.

Jeho působnost se nevztahuje na

- Parlament České republiky,
- prezidenta a vládu,
- Nejvyšší kontrolní úřad,
- zpravodajské služby České republiky,
- orgány činné v trestním řízení, státní zastupitelství a soudy, s výjimkou orgánů státní správy soudů.

Na základě usnesení vlády České republiky č. 809 ze dne 9. prosince 1998 byla zřízena Rada vlády České republiky pro lidská práva jako poradní orgán vlády pro otázky ochrany lidských práv a základních svobod osob při výkonu soudní pravomoci v České republice. Sleduje dodržování a naplňování Ústavy České republiky, Listiny a dalších právních norem, které upravují ochranu a dodržování lidských práv a základních svobod. Rada dále sleduje vnitrostátní plnění mezinárodních závazků České republiky v oblasti ochrany lidských práv a základních svobod. Činnost Rady se řídí statutem a jednacím řádem.

Literatura:

- Tomancová, J., Schelle, K. a kol. Právní nauka pro školy a praxi. Praha: EUROLEX, 2004.
- Zelenka, P. Vybrané kapitoly z ústavního práva. Praha: ARMEX, 2003.
- Bílek, P., Dufková, I., Zlámal, J. Policie a lidská práva. Praha: Střední policejní škola MV, Český helsinský výbor, 2000.